

Recensions

Martijn Eickhoff / Daniel Modl / Katie Meheux / Erwin Muijten (ed.), *National-Socialist Archaeology in Europe and its Legacies*. Cham, Springer, 2023, 685 pàgines. ISBN: 978-3-031-28023-8.

El llibre que ressenyem a continuació aborda una temàtica que genera un interès indubtable, tant en l'àmbit acadèmic com entre el gran públic: l'arqueologia nazi. Precisament, els editors de l'obra, sabedors d'aquest interès, obren la seva introducció fent referència al “fascinating fascism”, el concepte enunciat per la novel·lista i assagista estatunidenca Susan Sontag,¹ que serveix per reflexionar sobre la fascinació que exerceix el feixisme en la societat contemporània.

Com sol ser massa habitual en moltes obres científiques, els editors justifiquen la necessitat d'un llibre com *National-Socialist Archaeology*, perquè consideren que fins ara aquesta temàtica no ha estat abordada de forma adequada. De fet, esmenten dos treballs, de David Barrowclough² i Heather Pringle,³ com a exemples d'aquest suposat estudi inadequat de la història de l'arqueologia alemanya en època nazi. Així, segons els editors, l'aproximació de Barrowclough i Pringle és inadequada perquè ambdós fan servir una perspectiva “top-down”, segons la qual els arqueòlegs alemanys van ser individus ideològicament innocents, mers instruments en mans dels fanàtics polítics nazis. En canvi, una de les tesis que es defensa en aquest volum col·lectiu és que va haver-hi arqueòlegs que, com molts altres alemanys il·lustrats de classe mitjana, van veure el nazisme com una ideologia excitant i inspiradora, i van decidir col·laborar amb el règim de manera voluntària i, a voltes, fins i tot entusiasta. És molt probable que tinguin raó en aquest plantejament, però el menyspreu que es fa de treballs previs em sembla sobrer.

¹ Susan Sontag, “Fascinating Fascism”, *New York Review of Books*, 06/02/1974: 9-10.

² David Barrowclough, *Digging for Hitler. The Nazi Archaeologists Search for an Aryan Past*, Croydon, 2016.

³ Heather Pringle, *The Master Plan. Himmler's Scholars and the Holocaust*, Londres, 2006. Hi ha traducció castellana: Heather Pringle, *El plan maestro. Arqueología fantástica al servicio del régimen nazi*, Barcelona, 2007.

Per tal de superar els estudis anteriors, suposadament esbiaixats i poc satisfactoris, *National-Socialist Archaeology* aborda el seu objecte d'interès a partir de tres consideracions bàsiques. La primera fa referència a la necessitat d'ignorar el vessant més folklòric i pseudocientífic de l'arqueologia nazi. És a dir, el llibre s'ocupa tan sols de l'estudi de la recerca arqueològica estrictament acadèmica, i omet qualsevol referència relacionada amb qüestions estrambòtiques com la cerca de l'Atlàntida, el Sant Greal o el martell de Thor. La segona fa referència a la necessitat de contextualitzar l'arqueologia nazi dins de la historiografia arqueològica contemporània. Així, en opinió dels editors, el fet d'estudiar-la de manera aïllada ha contribuït a generar-ne una imatge poc acurada. Finalment, en tercera instància, al llarg del llibre es defensa la necessitat d'entendre tant la promoció que va experimentar la disciplina arqueològica durant el Tercer Reich, com la contribució que va fer l'arqueologia a la difusió de l'ideari nazi. Els editors afirmen que el seguiment escrupolós d'aquests tres punts és el que ha de permetre superar la perspectiva "top-down" practicada per autors com Barrowclough i Pringle.

Certament, els responsables de l'obra reconeixen que la seva proposta no és original, sinó que existeixen treballs previs que ja partien d'uns pressupòsits similars. En aquest sentit, destaquen especialment la tasca duta a terme per Uta Halle i Dirk Mahsarski, els quals han treballat en alguns dels temes principals desenvolupats al llarg de *National-Socialist Archaeology*: la necessitat d'aprofundir en l'estudi de les relacions entre arqueologia i política durant Tercer Reich; l'estudi del paper que van jugar els arqueòlegs en el saqueig del patrimoni dels territoris ocupats durant l'expansió de les tropes alemanyes; l'anàlisi de la pervivència de determinades imatges del passat germànic promogudes pel nazisme i adoptades, encara ara, per l'extrema dreta europea, etc.⁴

La gènesi de *National-Socialist Archaeology* es remunta al 2015, en el context del congrés anual de la *European Association of Archaeologists* (EAA) celebrat a Glasgow. En el marc d'aquell congrés es va programar una sessió titulada "The Legacies of Nazi Archaeology and their Impact on Contemporary Prehistoric Research", i coordinada per Reena Perschke, Martijn Eickhoff i Daniel Modl. L'èxit de la sessió va obrir la porta a la confecció d'un volum col·lectiu dedicat de manera monogràfica a l'estudi de l'arqueologia nazi. Com a punt de partida, els ideòlegs del treball tenien molt clars dos elements concrets: (1) calia analitzar el fenomen en l'àmbit europeu, i no únicament alemany, tot incorporant perspectives i experiències no alemanyes; i (2) els treballs s'havien de publicar

⁴ Vegeu, per exemple, Uta Halle, "Archaeology in the Third Reich. Academic Scholarship and the Rise of the 'Lunatic Fringe'", *Archaeological Dialogues* 12/1 (2005): 91-102; Dirk Mahsarski, *Herbert Jankuhn (1905-1990). Ein deutscher Prähistoriker zwischen nationalsozialistischer Ideologie und wissenschaftlicher Objektivität*, Rahden, 2011.

en anglès, ja que la major part de la bibliografia existent està escrita en alemany, la qual cosa dificulta la difusió de la recerca.

El resultat final d'aquell procés és *National-Socialist Archaeology*, una obra coral formada per un total de vint-i-sis capítols, als que cal afegir la introducció dels editors i un epíleg a càrrec de l'arqueòleg australià Tim Murray. El nucli de l'obra (els vint-i-sis capítols esmentats) analitza de manera monogràfica la relació de l'arqueologia nazi amb els diferents estats europeus, i aborda gran quantitat de temes (prehistòria, protohistòria, arqueologia clàssica, arqueologia medieval, biografies d'arqueòlegs, història d'institucions relacionades amb la recerca arqueològica, etc.).

A continuació assenyalarem breument alguns dels elements que ens han semblat més destacats de les diferents aportacions recollides a *National-Socialist Archaeology*. En aquest sentit, és interessant constatar, tal com s'apunta al capítol 3 (a càrrec de Daniel Modl i Gudrun Wlach), que l'arqueologia austríaca, malgrat els seus vincles estrets amb el nazisme, va ser capaç de desenvolupar una agenda pròpia, on la qüestió del passat germànic va ocupar sempre un lloc secundari en relació amb l'estudi de l'herència clàssica. El capítol 5, dedicat a Polònia i escrit per Kamil Niedziółka, estudia com els arqueòlegs alemanys van utilitzar de forma sistemàtica les excavacions arqueològiques i el saqueig dels diferents museus nacionals amb l'objectiu de demostrar el caràcter protogermànic del territori polonès ocupat pels nazis. Un cas molt similar es va repetir a Ucraïna, tal com assenyalen Daniel Modl i Dmytro Teslenko al capítol 16. El capítol 18, dedicat al cas irlandès i escrit per Gabriel Cooney, és una mica diferent, ja que se centra en la figura de l'arqueòleg austríac Adolf Mahr (1887-1951), director del Museu Nacional d'Irlanda i principal responsable de la professionalització de l'arqueologia a l'illa. Tanmateix, més enllà de la seva tasca arqueològica, Mahr fou també una figura cabdal del nazisme a Irlanda durant el període 1934-1939. Finalment, en el capítol 22, dedicat a Itàlia, Stefan Altekamp i Massimiliano Munzi analitzen la discrepància essencial que es va donar entre l'obsessió nazi per l'estudi d'un passat germànic mitificat, i la voluntat del feixisme italià d'exaltar el culte a la "Romanità", fonament de les ambicions imperialistes de Mussolini i l'estat feixista.

De forma crec que una mica exagerada, els editors de *National-Socialist Archaeology* conclouen aquest magnífic volum afirmant que el treball dut a terme ha servit per redimensionar l'impacte de l'arqueologia nazi en la tradició acadèmica occidental. Així, rebutgen de pla l'afirmació de Peter Bogucki, segons la qual l'arqueologia nazi hauria tingut un impacte limitat i molt curt en el temps, sense cap mena de continuïtat després de 1945.⁵ Ells, en canvi, consideren que els

⁵ Peter Bogucki, "Ancient Europe. The discovery of Antiquity", a P. Bahn (ed.), *The history of archaeology. An introduction*, Londres / Nova York, 2014: 15-38.

diferents capítols de *National-Socialist Archaeology* han servit per demostrar que l'arqueologia nazi en realitat va ser una experiència fonamental en la configuració de la tradició arqueològica europea, amb un impacte equiparable al que van tenir altres ideologies com el nacionalisme, el colonialisme i el comunisme. A nosaltres ens sembla, però, que una afirmació tan contundent s'explica no tant per les evidències aportades, com per la "fascinació" que els editors senten pel seu tema d'estudi. És aquella fascinació la que els porta a sobredimensionar la importància de l'impacte i el llegat de l'arqueologia nazi. De fet, després de llegir *National-Socialist Archaeology*, les paraules de Bogucki encara ens semblen vàlides.

Jordi Vidal

Universitat Autònoma de Barcelona

Jordi Cervera i Valls / Elisabeth Garcia Marrasé / Sergi Grau Guijarro / Adelina Millet Albà, *La primera vegada del món. Relats dels orígens segons les grans cultures antigues de la Mediterrània: un diàleg amb Gènesi 1-11*. Barcelona, Universitat de Barcelona (Barcino monographica orientalia, 21), 2023, 149 pàgines. ISBN: 978-84-9168-901-0.

La primera vegada del món és una obra col·lectiva que estudia de manera monogràfica els relats sobre els orígens de les divinitats, l'univers i la humanitat produïts per les grans cultures de la Mediterrània antiga. El treball consta d'una breu introducció (p. 9-12) i quatre grans capítols dedicats a Egipte, Mesopotàmia, Grècia i l'Israel antic respectivament. Cada capítol està escrit per un especialista català en la matèria corresponent: Egipte – Elisabeth Garcia, Mesopotàmia – Adelina Millet, Grècia – Sergi Grau, i Israel – Jordi Cervera.

És fàcil constatar la voluntat dels autors de presentar els materials de forma equilibrada quantitativament. Això explica que l'extensió de cada capítol sigui similar. Tanmateix, és evident que el nucli de l'obra gira al voltant del relat bíblic. Així es reconeix explícitament al subtítol del llibre i a la introducció, on es justifica aquesta prioritat pel fet que Gènesi 1-11 transcendeix "l'antic Israel per esdevenir patrimoni cultural de la civilització europea" (p. 9).

De fet, l'estructura del llibre està molt ben pensada, ja que els episodis d'Egipte, Mesopotàmia i Grècia ofereixen el marc cultural que precedeix i que condueix al clímax de l'obra, que és el capítol dedicat a Israel. Jordi Cervera planteja aquest últim apartat com una mena d'exercici de crítica comparativa entre Gènesi 1-11 i els relats de les cultures veïnes estudiats en els capítols precedents. Aquest exercici, segons l'autor, permet apreciar la singularitat de la versió bíblica en relació amb les altres. És d'agrair que, malgrat ser frare caputxí, Cervera no hagi escrit un text apològic. Ans al contrari, l'autor no s'està